

Een stukje couleur locale uit het Nijkerkse van 1872. Zelfs de boeren uit Hooglanderveen worden genoemd. Daarom heb ik onderstaande publicatie opgenomen.

OPROER TE NIJKERK

Ontleend aan een publicatie van M.H. de Vries, emeritus. pastoor te Nijkerk in het tijdschrift van de stichting "Oud Nijkerk" 1984 nr. 2 en 3 dat gebaseerd is op het verslag van H. Terschouw, die in de periode 1866-1883 pastoor was van de parochie St. Catharina

Op 1 april 1872 was het precies 300 jaar geleden, dat de Watergeuzen het stadje Den Briel op de Spanjaarden veroverden. Op 1 april verloor Alva zijn bril. Dit heugelijke feit moest feestelijk herdacht worden. Echter over deze herdenking werd nogal verschillend gedacht, speciaal door de katholieken, die een zeker wantrouwen aan de dag legden. De voorafgaands eeuwen van vervolging en discriminatie hadden schuwheid en wantrouwen gekweekt. Zij meenden zich trouwens te moeten schamen voor het gehalte van de geëerde Watergeuzen, die meer geleken op een gedegeneerd stel zeerovers dan op bevrijders. Zij herinnerden zich, hoe indertijd (1572) de 19 katholieke Martelaren van Gorkum door de Geuzen waren opgehangen aan de balken van een klooster buiten Den Briel.

Door de eeuwenlange onderdrukking bezagen vele katholieken het plan van een feestelijke herdenking van deze overwinning op de Spanjaarden met gemengde gevoelens. Het doel van deze viering kon wel eens uitlopen op een algemene demonstratie tegen de katholieke kerk. Reeds spoedig zagen meer bezadigde protestanten dit gevaar ook in, maar bij zeer velen lag het er dik bovenop, om de Watergeuzen te verheerlijken als de grote Bevrijders van Nederland.

De katholieken vroegen zich af, of zij God maar zouden danken, dat de Kerk hier in Nederland nog vrijheid genoot, terwijl zij in andere landen werd onderdrukt.

De Waterstaatkerk rechts is de RK kerk van Nijkerk. Gebouwd in 1819 en gesloopt in 1954 .

Hoe het ook zij, pastoor H. Terschouw van Nijkerk (1866-1883) verfoeide de eerste april 1572 als "moord- en revolutiedag". Hij besloot zijn parochianen aan te zetten zich afzijdig te tonen van alle feestviering. Het schijnt, dat er ook onder de protestanten van Nijkerk weinig geestdrift was, om het feest te vieren. Wel was er ook hier een feest-

commissie bestaande uit notaris Colenbrander, Kantonrechter Hoog en burgemeester Krudop van Hoevelaken. Men ging met een intekenlijst rond en ook de kinderen van de scholen verzamelden geld voor een optocht. Toch dreigde de feestviering een mislukking te worden. Praktisch alle katholieken weigerden en bloc deel te nemen aan het feest en ook bij de protestanten was er over het algemeen weinig deelname, maar een zekere heer Prins paste het ontbrekende geld bij.

Het schijnt dat pastoor Terschouw op de avond van Witte Dondardag in een preek zijn parochianen nog eens extra afhield van de a.s. feestviering. Ondertussen werden er al voorbereidingen getroffen en op de avonden van Paaszaterdag en zondag werden erepoorten opgericht. In de nacht van de 1ste op 2de Paasdag begon het om 2 uur al vrij woelig te worden. Sommige ruimer denkende katholieken, gesteund door het kath. Dagblad De Tijd, wilden 2de Paasdag wel de vlag uitsteken. Pastoor Terschouw trachtte hen in een preekje in de vroegmis hiervan terug te houden.

Hij vermeldt in zijn verslag:

Ik was voor baldadigheid in het groot geenszins beducht, temeer, omdat de lagere klasse mij altoos vriendelijk bejegend had, hoe wel ik mij geenszins beloofde er zonder moeite af te komen. Maar ik had buiten de waard gerekend. Des morgens om even voor half 10 komt (kerkmeester) Gijsbertus Koelman naar mij toelopen en deelt mij mee, dat men bij Hein van den Hoek de glazen (ruiten) wil inslaan zoo bij niet vlagt. Hij gaf mij tevens een brief van den burgemeester Schimmelpenninck van der Oye over, die hij zo-even had ontvangen. Deze luidde: "Koelman ik verneem, dat er door uw geloofsgenoten niet gevlagd wordt. Uit alles, wat mij wordt meegedeeld, moet ik u vriendschappelijk den raad geven, dit wel te doen, althans vanaf hedenmiddag aangezien ik anders voor de gevolgen niet instaat. Ik verzoek u dit aan uw geloofsgenoten te willen meedelen". Op deze brief antwoordde ik Koelman, dat als de zaken zo zouden lopen wij een titel hadden om te vlaggen. Ik vroeg hem even te wachten, dan zou ik hem een brief meegeven voor de burgemeester. Koelman wilde echter eerst even naar huis gaan omdat het daar niet veilig was. De brief zou hij later komen halen. Ik liet ondertussen aan de katholieken zeggen, dat zij de vlag zouden uitsteken: en ik schreef aanstonds aan de Burgemeester de volgende brief:

"Nijkerk 1 april 1872. G. Koelman is bij mij geweest met uw brief, waarin u zegt niet in te staan voor de gevolgen, als de katholieken niet vlaggen. Ik neem die goede raad ter harte maar onder protest, want ik meen, dat het uw plicht is om voor orde te zorgen en desnoods troepen te rekwireren. Wij katholieken zullen vlaggen, niet om het feest, maar om te wijken voor het geweld".

Terwijl ik met deze brief bezig was, werd er met geweld aan de deur gebeld, zodat de bel krom getrokken werd en helemaal vast bleef zitten. Op mijn verbod aan de verschrikte dienstboden om de deur te openen, werden reeds al de glazen van de opkamer ingeworpen. Intussen waren de koster en diens vrouw bezig met het uitsteken van de vlag aan de pastorie van de toren. Toen kwam ook G. Koelman terug om mijn brief aan de heer burgemeester te overhandigen. Bij hem waren inmiddels ook de glazen ingeworpen, waarbij zijn vrouw Cecilia Meulenkamp, terwijl hij afwezig was, bewonderenswaardige standvastigheid aan de dag legde. Ik wenste Koelman geluk met zijn aandeel in de vervolging van het geloof. Mijn brief aan de burgemeester las ik voor de Hoogmis aan de parochianen voor. Alles bleef nu rustig, de optocht der schoolkinderen had zonder enige storing plaats, rustig werden de Vespers gezongen.

's Avonds tegen 6 uur begon het echter weer op straat woelig te worden. Waarschijnlijk hadden de belhamels hun roes uitgeslapen. Van der Mast, een werkmans van de familie ten Brink, was door ten Brink gezonden met de vraag aan mij, om mij aan de deur te vertonen aan het volk. Alles zou wel goed gaan. Hiermee had deze familie ook het volk weg gekregen. Ik was bereid, van der Mast zou voorgaan. Maar tegen 7 uur was er een

grote mensenmassa voor de pastorie aanwezig. Er werd vreselijk tegen de voordeur gebonsd, de deur bleef op slot, en ik mocht binnenblijven. Daarop ging ik naar de kerk en daar kwam ik op de gedachte om de klok te luiden, teneinde een einde te maken aan het vloeken, razen en tieren....Dit gelukte. Op het gelui der klokken waren er enige parochianen door de tuin in de pastorie gekomen: Jan Koelman, Jan Alfrink (armmeester) en zijn zoon betreurden het dat ik niet naar buiten was gekomen. Het zou wel goed zijn gegaan, Ik verhaalde hoe men mij dit belet had. Kortens later, ongeveer een half uur, kwam er wederom een bende vreselijk tegen de deur bonzen. Daarop werden al de glazen in de zaal ingeworpen en met een keisteen door het glas boven de deur werd de glazen hanglamp in de gang totaal vernield. Ik zeg aan J. Alfrink: "Ga eens naar buiten en zeg dat ik wel voor komen wil indien men zich fatsoenlijk gedraagt en dan tegelijk een vaderlands lied zingt. Hieraan werd voldaan en aanstonds begaf ik mij op de stoep. Wel 500 personen, mannen, vrouwen, jongens en meiden waren er op straat. Ik zong met hen enige liederen, terwijl dominee Gobink vanaf mijn stoep een strafpreek hield tot het volk. Mij echter sprak hij niet aan. Ik gaf 1 gulden voor drinkgeld en liet een kistje sigaren (goede) a f 2,50 uitdelen. Ik hoorde geen scheldwoorden en ook geen bedreigingen meer tegen mijn persoon. Na ongeveer 10 minuten op de stoep verbleven te zijn groette ik het volk en ging weer naar binnen.

Intussen werden mij gedurig ongunstige berichten meegedeeld. Afschuwelijke dingen stonden te gebeuren in de eerstkomende nacht. Geen wonder dat allen angstig werden. Wat kon man niet verwachten van een opgewonden menigte, die vrijheid van doen had, dronken was van jenever en van slaap, geld genoeg in de zak had en daarbij door eerlozen opgeruid? Een en ander heeft mij bewogen 's avonds circa 10 uur aan den burgemeester nog de volgende brief te schrijven:

"1 april 's avonds: Edelachtbare Heer.

Van verschillende zijden ben ik gewaarschuwd voor een aanval op de pastorie in deze nacht. Ik neem de vrijheid Ued. Achtbare daarvan hierbij te verwittigen en stel mij onder de normale bescherming van de Wet. Gave God, dat deze dreigementen geen gevolg hebben en dat het woord vrijheid niet andermaal een ijdele leuze moge zijn. Met alle achting: Ued.dw.dr. H. Ter Schouw".

Jan Alfrink, die deze brief wegbracht, kwam met de volgende brief van de Burgemeester terug:

"Nijkerk, 1 april, 1872. Weleerwaarde Zeergeleerde Heer. In antwoord op Uwe geëerde van hedenmorgen, heb ik de eer U te berichten, dat ik, voorzover mijn macht gaat, voor de orde instaat, mits deze niet moedwillig hetwelk ook kan ontstaan door lijdelijkheid, worden getart. Het protest kan ik mij niet aantrekken. Ieder rechtgeaard vaderlander immers, onverschillig van welke geloofsbelijdenis, kan in gebeurtenissen van voor drie eeuwen wel een aanleiding vinden, om de vaderlandse driekleur of althans de Oranjevaan uit te steken. Getekend Uw Eerw. dr. Schimmelpennink v.d. Oye, burgemeester. P.S. Heden nacht zal voor uw pastorie gewaakt worden. Het overige doet mij grootelijks leed maar waarom het niet zelf voorkomen?"

In de nacht van 1 op 2 april bleef het tamelijk rustig. Ik had Hein Alfrink, den meestersmid verzocht des nachts aan de pastorie te willen blijven en volgaarne voldeed hij aan mijn verzoek. Wij namen alle maatregelen, om ons in geval van nood op de omloop van de toren te verbergen, wanneer men ons des nachts soms te lijf wilde.

In de morgen van 2 april werden wederom allerlei geruchten verspreid. Zo zouden des middags wel 500 Spakenburgers hier komen om een voorstelling van het "Innemen van Den Briel" bij te wonen. Tot viermaal; toe is mij 's morgens bericht, dat ik gedwongen zoude worden om deel te nemen aan de op de namiddag te houden optocht. Enige katholieken baden mij om niet mee te gaan, want men zou mij vermoorden. Anderen verzochten mij wel te gaan, want dan zou het juist rustig blijven. Ik antwoordde dat nu ik toch eenmaal voor het bruto geweld was geweken, ik alles, wat op zich niet gerekend

kon worden tot zonde, zou doen als deze menigte dit van mij eiste. De optocht vond in Nijkerk, plaats onder grote toeloop. Ik stond als toeschouwer op de stoep en juichte toe. Inmiddels had ik den burgemeester het volgende geschreven:

"2 april 's middags. Edelachtbare Heer. Men komt mij al weder, verhalen dat het er deze nacht geducht op los zal gaan; daarom vrees ik het ergste door de vertoning, die deze namiddag op de Vaart zal gegeven worden. Er wordt verteld dat het feest op de Vaart voor deze o'f gene een aanleiding zal zijn voor het oplaaien van godsdienstige hartstochten omdat or een grote massa op de been zal komen. Velen spreken ook van de komst van Spakenburgers. Ik acht mij verplicht U hiervan te verwittigen teneinde de nodige maatregelen te nemen. Dit laatste smee en bid ik U ook in het grote belang van mijn arme parochianen, die met angst den avond zien naderen. get. H. ter Schouw".

De heren J. Koelman en J. Alfrink, kerk- en armmeester waren des morgens de burgemeester wezen verzoeken om troepen uit Amersfoort te laten komen om 's nachts de orde te handhaven. De burgemeester, die dit geweigerd had, kwam in de middag om half 4-de pastorie voorbij en hij zei tot de meid, Joanna Keizer, die aan de deur stond: "Zeg aan de. pastoor dat er Rijders komen en dat hij dus gerust, kan zijn". Toen zij vroeg of de burgemeester niet even wilde binnenkomen, dan zou zij de pastoor roepen, kreeg zij ten antwoord: "neen, ik durf niet om de Gereformeerden". 's Avonds vernam ik dat de boerenjongens met scherpe messen gewapend naar hier waren gekomen om, wanneer het nodig was, de pastoor tot het uiterste te verdedigen. God zij geloofd, het was niet nodig. Tegen 6 uur kwamen de militairen. Deze vertrokken weer 's nachts om 2 uur, terwijl mijn eigen getrouw, mij dierbaar volk tot aan de morgen door de stad patrouilleerde...

Toen ik woensdag de 3de april 's morgens de H. mis had gezongen, wachtten in de tuinkamer van de pastorie Gijsbertus Hilhorst en Hendrikus Boersen mij op. Ik meende dat alles was afgelopen. Zij echter zeiden mij dat het nu eerst recht beginnen zou. Zij raadden mij aan toch tijdelijk de stad te verlaten, omdat de katholieken immers geen bescherming konden verwachten. Ik antwoordde dat ik daartoe niet besluiten kon zolang ik mij niet overtuigd had dat zoiets werkelijk in het belang mijner parochianen was. Ik verzocht hun bij J. Koelman te informeren naar nadere inlichtingen. Jan Koelman kwam en raadde mij, zo ik het bloed der Nijkerkers wilde sparen, aan om te vertrekken omdat reeds sedert 's morgens 5 uur, dertig personen van het laagste gemeen opgewonden door drank, daar in een herberg in de Kloostersteeg de afschuwelijkste bedreigingen tegen mij loslieten.

De katholieken zouden en wilden mij tot de laatste druppel bloed verdedigen, zoals ook Koelman zelf graag zou doen als het nodig was. Toch zou ik u aanraden, zei Koelman, om te vertrekken wanneer daardoor bloed gespaard wordt en naar het mij

voorkomt zal dit gebeuren. Dan zei ik tot Koelman, dan moet Jonas overboord en ik besloot te vertrekken. Ogenblikkelijk schreef ik de volgende brief en las deze voor de verzending eerst voor aan Koelman:

"Nijkerk, 3 april 's morgens: Ed.Heer (burgemeester). Het schijnt dat de stroom tegen mij opgewekt nog niet tot bedaren is gekomen. Al wat man mij verlangd heeft heb ik gedaan, en helaas houden de bedreigingen toch nog niet op ...Gisteravond heeft men mij persoonlijk met gebalde vuisten gedreigd en vreselijke voornemens geuit. Ik ben daarom, teneinde de hevige hartstochten te laten bedaren, te rade geworden, om deze namiddag half 2 de stad tijdelijk te verlaten om verdere baldadigheden te voorkomen. Het is niet uit vrees, dat ik wijk, maar in het echte belang van rust en orde. Mocht Ued. Achtbare oordelen dat ik de stad niet moet verlaten, dan zal ik vastberaden het uiterste afwachten. In ieder geval, blijvende of vertrekkende, verzoek ik Ued. Achtbare kerk en pastorie onder uw bescherming te nemen. get. H. Terschouw, pastoor".

De Burgemeester gaf mondeling antwoord aan de heer Koelman, bringer van de brief: "Ik zie geen gevaar voor de pastoor. Wil hij echter liever vertrekken, dat is zijn zaak". Enige tijd later komt J. Alfrink, de armmeester vragen: "Wat hoor ik pastoor, gaat ge vertrekken? Ik zou blijven, want het zal zo erg wel niet lopen, de spanning waarin de katholieken verkeren, doet hen in elke bedreiging ook een verwezenlijking zien". "Alfrink", was mijn antwoord, zolang men het persoonlijk op mij gemunt had, was ik moedig en zonder vrees. Ik zie echter dat mijn volk om mij zal moeten lijden. Dan zag ik met de H. Gregorius Nazariensis "Men voere mij de stad uit als dit tumult door mij ontstaat". Alfrink hield het er echter op dat het geschreeuw groter was den de daad en ik besloot te blijven. Doch ziet, ongeveer na 2 uur komen Jan Koelman, Jan Alfrink en Hannes Overgoor met bleke gezichten mij smeken en bidden om direct te vertrekken. De katholieken sidderen om het lot, dat mij te wachten staat. Twaalf kerels hebben de vingers opgestoken en gezworen om mij dit en dat te doen. Ik zeg, "Goed, in het belang van mijn arme parochie zal ik vertrekken". Doch om niet de schijn te wekken van lafhartig te wezen zal ik een verklaring afleggen en schrijven, wat gij moet ondertekenen. Deze verklaring luidde als volgt: "De ondergetekenden verklaren dat onze,-pastoor op onze dringendste bede deze namiddag gaat vertrekken, wijl zij, na alles wat zij hebben vernomen, voor Z.Eerw. leven en voor verder bloedvergieten vrees en hem daartoe sterk hebben aangeraden. Nijkerk 3 april 1872 w.g. J.G. Koelman, kerkmeester, J.H. Alfrink, armmeester en J. Overgoot". Toen deed zich de vraag voor hoe het vertrek zou worden geregeld. Met de trein kon dit niet geschieden, op straat was er echter geen voldoende veiligheid. Ik stelde voor achter in de tuin een rijtuig v66r de tuindeur te laten rijden en vandaar naar Amersfoort te rijden. Dit is goedgekeurd en zo kwam ik behouden en veilig te Amersfoort aan.

Op de 4e april in de namiddag werd hier het gerucht verspreid, dat de boeren van Hoogland naar Nijkerk optrokken. Alles geraakte in gisting. De "Papen" zouden worden opgewacht. Wel 2000 mannen, vrouwen, jongens en meiden, gewapend met stenen, bijlen,, messen, hooivorken en geweren bewogen zich op straat naar de verschillende wegen waarlangs de Hooglanders konden naderen. Als herkenningsteken had men een witte band om de arm...Brandspuiten werden beproefd, geldswaarde werd in veiligheid gebracht. De aanzienlijken waren ook in vreeze en geen protestant in Nijkerk durfde zich ter rust te begeven. Waar liep alles op uit? Op niets ... het schuldige geweten had van wraakzucht bij anderen gedroomd.

Op 4 april stelde ik mij aan de bisschop voor in Utrecht en deed hem verslag over wat er gebeurd was. Ik zou de volgende morgen antwoord vernemen. Dit antwoord luidde: "U keert weer terug naar Amersfoort en zo u merkt dat u in Nijkerk uw functie kunt hervatten, dan meldt u mij dit. Krijg ik geen antwoord dan zal ik morgen een assistent naar Nijkerk sturen". De volgende dag kwam de assistent naar Nijkerk en zo vertrok ik op 10 april uit Amersfoort naar mijn moeder te Oude Pekela. Daar zijnde werd mij bericht door de assistent, de Eerw. Heer B Jansen, dat ik wel niet naar Nijkerk als pastoor zou

terugkeren. Weinigen verlangden daar ook mijn terugkeer ... 'Men had niets tegen mij, maar enigen achtten mij niet geschikt voor deze protestantse stad. Anderen waren van oordeel dat de katholieke neringdoenden zouden worden uitgehongerd, anderen dat ik bij mijn terugkeer er niet veilig meer zou zijn en men dus steeds om mij in vrees zou moeten leven. Het schijnt dat de Eerw. heer Jansen onder de indruk van het ogenblik verkeerde. Hij nam als zeker aan wat de bange parochianen hem vertelden.

Tot zover het relaas van pastoor Terschouw. Half mei staat de bisschop hem toe terug te keren naar zijn geliefde Nijkerk. Hij besluit zijn verslag als volgt:

Op 20 mei vertrok ik per trein naar Amersfoort. Vandaar om half 10 per vigelant naar Nijkerk. In alle stilte kwam ik, in de pastorie aan. Slechts daar en bij het Gesticht wist men van mijn komst. Ik zal de hartelijke blijdschap nooit meer vergeten. De parochie werd daardoor mij dierbaarder dan ooit. In Nijkerk bleef het rustig. Nog eenmaal heeft men bij mij en 5 mijner parochianen een ruit ingeworpen.

En in de 14 dagen na mijn aankomst is de volgende hulde aan de pastoor en de getrouwe parochie des nachts bij vele katholieken en protestanten onder de deur doorgeschoven, schijnbaar het product van een Nijkerkse "dichter!!!"

DE FRIESE DESERTEUR

Het hoofd omhoog, het hart in gloed, hoezee
 Juicht elk van ons met blij gemoed, hoezee
 Wij hebben hat Paapsche volk verrast
 De Geuzen, die blijven nu buiten de kast,
 Vivat Oranje, hoezee.

Geen milters leer, maar heerlijk licht, hoezee
 Rijst uit-de Hoogeschool van 't Sticht, hoezee
 En daarom klinkt op deze stond,
 Haar naam heel 't land, ja d' aarde rond,
 Vivat Oranje, hoezee.

Dat iedereen uit deze stad, hoezee
 Nooit in die paapsche winkel trad, hoezee
 En ga niat weder naar dat tuig,
 Dat zich maar voor de beelden buig,
 Vivat Oranje, hoezee.

Wij hieven de kruin, trots paapsch geweld, hoezee
 En wierden in dubbelen glans hersteld, hoezee
 Sinds weer Oranje het staatsroer voert
 En wetenschap ons volk omsnoert,
 Vivat Oranje, hoezee.

Minerva zwaait hier fier den Speer hoezee
 Zij wierp 't paapsche kluister neer, hoezee
 De Paap, die hoorde van 't gerucht\$
 En is naar Friesland toegevlucht,
 Vivat Oranje, hoezee.

Dus heer en burger, buitenman
Onthouw de muiters, wat je kan
Dan horen wij gauw het blij gerucht
Dat de hele pan naar Friesland vlucht

P.S. De "dichter" heeft schijnbaar weinig begrip van aardrijkskunde. gehad, omdat Oude Pekela toch nog steeds in Groningen ligt.